

CRIZA DIN CUBA

Acad. MIRCEA MALIȚA

În septembrie 1962, am participat la Sesiunea a 17-a a Adunării Generale a ONU, la New York. Era pentru mine a 7-a sesiune la rând: cinci petrecute în calitate de consilier la Misiunea Permanentă a României la ONU, de la înființarea ei în 1956 și până în 1960, când avusese loc faimoasa reuniune a șefilor de state, printre care și Hrușciiov, Castro și conducătorul român Gheorghiu-Dej; din nou, în 1961, ca director al Relațiilor Culturale în Ministerul Afacerilor Externe. Mă simțeam astfel destul de familiarizat cu mediul ONU și cu problemele în discuție, care se repetau de la o sesiune la alta. În privința rolului pe care îl jucam în 1962, mă preocupa felul în care îmi voi duce prima misiune importantă la capăt. Fusesem numit, în primăvara anului 1962, adjunct al ministrului afacerilor externe însărcinat cu problemele organizațiilor internaționale, începând cu ONU. Aveam 35 de ani și aproape toată experiența mea diplomatică se desfășurase la ONU, pe care o consideram cu prețuire „suprema academie”. Ministrul de externe, Corneliu Mănescu, care conducea în mod normal delegația la Adunarea Generală anuală, s-a văzut brusc nevoit să-i însoțească pe Gheorghiu-Dej și pe Ion Gh. Maurer, președintele Consiliului de Miniștri, într-o vizită oficială în Indonezia, India și Birmania (3-24 octombrie 1962). Astfel sarcina de a conduce delegația îmi revenea mie. În plus, în 1962, România deținea, în rotația regională, postul de vicepreședinte al Adunării Generale. Iată-mă proiectat într-o misiune în care partea protocolară sărise câteva trepte în sus; aveam de prezidat și o ședință plenară a Adunării Generale și urma să fac parte din cercul mai îngust (Biroul) al celor ce organizau lucrările, bine puse la punct de altfel, de mecanismul Secretariatului. Nu vedeam însă obstacole la orizont, agenda fiind mai degrabă de rutină.

După ce își anunță numele și profesiunea și după ce explică ce caută la locul dramei, martorul e invitat să treacă la subiect. Când și-a dat seama de criză? Aș putea spune că nori pe cer se vedeau. O problemă cubaneză exista. În 1961, SUA încercaseră să răstoarne pe Castro prin invazia unei forțe neoficiale, ce se terminase cu bătălia de la Baya de los Cochinos (Bay of Pigs; Golful Porcilor), unde mercenarii cubanezi fuseseră înfrânți. Această aventură era indiciul unei intoleranțe a SUA față de un regim neprietenos în Caraibe, la 90 de mile de țărmul american. Șicanele continuau, actele de sabotaj se perpetuau, o nouă lovitură era în pregătire. Cuba se vedea amenințată, își lua măsuri de apărare și formula plângeri ca cele de pe agenda Consiliului de Securitate. Cu o lună în urmă, reprezen-

tantul României în Consiliul de Securitate, Mihail Hașeganu, a apărut Cuba în cadrul Consiliului și a denunțat intențiile agresive ale SUA față de ea; presa română avea același ton, relatând pe larg solidaritatea lumii a treia cu un membru amenințat al familiei. Numai latino-americanii legați de o rezoluție veche a Organizației Statelor Americane, care respingea comunismul pe continent (1954), se îndepărtau de Cuba pe măsura apropierei lui Castro de pozițiile prosovietice și de concepțiile economico-sociale ale URSS.

N-ar fi trebuit să fim deci complet surprinși de criza cubaneză. Numai că pe agenda internațională mai figurau și alte litigii care ascundeau conflicte potențiale. Criza Berlinului era nerezolvată. Iar Hrușciiov, alarmat de scurgerea de persoane către Vest și influența enclavei Berlinului occidental de pe solul RDG, angajat în căutarea unei noi reglementări a statutului ei, spunea că a găsit o parte slabă a Occidentului și că înțelege să o strângă, întărind intenția sa cu un gest semnificativ al pumnului care strânge nemilos. Berlinul era mai actual decât Cuba în relația celor două coalitii: NATO și Pactul de la Varșovia. Și nu era clar care situație e mai aproape de explozie.

Ambele crize aveau loc pe fundalul unui sistem internațional ce parcurgea perioada războiului rece între cele două mari puteri și aliații lor. Politica SUA era în continuare aceea de menținere la locul lui (*containment*) a blocului răsăritean, iar URSS aceea de a-și consolida poziția și de a obține rangul paritar cu cealaltă putere mondială, vechiul obiectiv neschimbat de la sfârșitul Marelui Război. Se vedea, astfel, îndreptățită să procedeze la fel ca SUA în situațiile internaționale. Ambele părți căutau să producă cât mai multe neplăceri și motive de îngrijorare celeilalte părți într-o largă arie deschisă competiției și fricțiunilor. Există însă o sferă restrânsă unde cele două mari puteri se înțelegeau și cooperau intens. Ea era reglementată de un mecanism nou care era cheia de boltă a sistemului bipolar. Ambele puteri vegheau la funcționarea perfectă a balanței terorii, cum se numea echilibrul nuclear. Primejdii existau, balanța se putea strica oricând, antrenând o catastrofă nucleară. Tema ei era restrânsă: să evite schimburi de lovituri care ar putea produce pierderi inadmisibile și irecuperabile pentru actorii principali. Menținerea balanței atomice reclama eforturi speciale, o negociere permanentă, elaborarea în comun a regulilor de joc, verificarea constantă a înțelegerii, respectării și aplicării lor de către parteneri. Situația în acest domeniu era complet diferită de manifestările retorice ale războiului rece, de articolele presei mondiale, de discursurile de la tribuna ONU și mai ales de asprimea războiului ideologic, în care cele două părți își anunțaseră reciproc înfrângerea și pieirea.

Participasem în primăvara lui 1962 la Geneva la ședințele Comitetului celor 18 țări pentru Dezarmare. Văzusem cu ochii mei unul dintre atelierele semioficiale unde experții lucrau la menținerea balanței. De două ori pe săptămână, aveau loc ședințe în care se țineau discursuri convenționale. În ele, discuțiile erau practic inexistente și schimbul de opinii minimal. În contactele neoficiale, ele erau, însă, în floare, iar cele ce se distingueau prin discreția și seriozitatea lor erau cele sovieto-americanе. Nu erau doar conversațiile unor funcționari sus puși și influenți, ci un dialog cu baze teoretice, susținut între specialiști ai teoriei riscului, teoriei jocurilor, a modelelor matematice pentru decizii și strategii. Cartea lui

Schelling, apărută în 1960, *Strategia conflictului*, figura în bibliografia de referință. Este autorul care a spus că în condiții de descurajare reciprocă, ceea ce contează nu este raportul numeric, ci stabilitatea balanței, care, foarte simplu spus, e asigurată atunci când nicio parte nu poate fi sigură că, aplicând prima lovitură, distruge abilitatea celeilalte de a riposta. Iată de ce antenele sensibile ale delegaților de la Geneva vibrau la termeni legați de amenințarea balanței ca accident tehnic, eroare, greșeală de calcul și încercau chiar să codifice măsurile de a le evita și chiar cele de interzicere a primei lovituri. Concluziile lor erau verificate pe nenumărate canale de comunicare între oamenii de știință (mișcarea Pugwash, de pildă) canale personale, informale, și confidențiale. Geneva era altă scenă decât cea de la New York. Acolo, la Geneva, adversarii deveniseră parteneri în proiectul comun a menținerii balanței stabile, ceea ce presupunea multă încredere și înțelegere reciprocă. Printre lucrurile admise de regulile invizibile și în parte nescrise ale balanței terorii erau demonstrațiile de forță, la care asista o omenire întreagă ce protesta înspăimântată, și care constau în experiențele nucleare în subsol, pe sol, în aer și sub apă. Altă demonstrație paralelă, mai puțin periculoasă, dar mai spectaculară, era cursa în cucerirea cosmosului. Cine explodează cea mai puternică bombă? Cine va fi primul pe lună?

Hrușciov. Căci el a inițial seria de evenimente numite criza rachetelor din Cuba, era unul care trebuia să cunoască regulile balanței. Dacă știa că stabilitatea ei ține de altceva decât de numărul de focoaie, n-ar fi trebuit să fie atât de îngrijorat de inferioritatea propriului arsenal față de americani și deci nici atât de obsedat de realizarea parității, încât să vrea să plaseze rachete în vecinătatea imediată a Americii. Această motivație i se atribuia atunci și i se pune în cârcă și astăzi. Evident că el câștiga un avantaj strategic, dar aceasta să fi fost motivația principală? Vestea venită dintr-un cer relativ senin la 22 octombrie a fost aceasta: sovieticii instalaseră rachete balistice cu încărcături nucleare în Cuba, iar Kennedy, în discursul său de audiență universală din seara acelei zile, îi cere să le scoată. Altfel, riscuri grave, inclusiv un conflict nuclear posibil. Americanii au detectat rachetele, iar Moscova neagă existența oricărui armament ofensiv. În lumina Genevei și a balanței, instalarea lor mi se părea un lucru absurd, o gravă conturbare a situației printr-un act de surpriză. Dialogul celor mari a fost zile în șir: „- Ia-ți rachetele înapoi. - Nu sunt rachete.” (în echipa noastră de la New York, ne aminteam gluma ce se povestea despre Hrușciov la vânătoria de tigri: «După ce invitatul își cerea insistent trofeul împușcat, gazda răspundea prin repetarea unei nedumeriri: „Care tigr?”»). Mai degrabă decât de realizarea parității, credeam atunci că mintea lui era preocupată de o analogie. „Dacă americanii au rachete la granița mea cu Turcia, eu de ce să nu am pe ale mele la granița lor?” De aici încolțea și ideea unui compromis posibil: „le retrag pe ale mele, dacă ți le retragi și tu”. Toată lumea și mai ales americanii știau câtă greutate are pentru Hrușciov reglementarea problemei Berlinului. De aici, o altă ipoteză în explorarea motivațiilor posibile.

Hrușciov creează o situație de criză în Caraibe, ca să smulgă concesii la Berlin. Vasta literatură închinată subiectului e împărțită între partizanii unei teze sau alteia. Mi s-a părut neglijată și atunci, și acum, relația cu China. Pentru orice om

politic, mai neliniștitoare decât situațiile create de tine și în care mai ai un cuvânt de spus sunt cele create de alții care te țin sub focul lor și pe care nu le poți controla. Hrușciiov era stegarul unei ideologii, conducătorul plutonului de vârf al marii mișcări marxist-leniniste. Dar uriașa Chină, membră a familiei, îl acuza acum de trădarea doctrinei, părăsirea spiritului revoluționar și de nesprijinirea celor oprimați de imperialism. La București, unde la Conferința din 1960 începuse schisma, se știa cât de dureroasă este fronda chineză pentru Hrușciiov. În cazul Cubei, el putea să demonstreze că acuzația e nejustă: e revoluționar consecvent și susține pe cei amenințați. Vitalitatea comunismului era în joc, prestigiul URSS în lumea a treia în care apăreau tot mai mulți revoluționari de stânga trebuia salvat.

A fost analiza care m-a obligat să conclud că în politica internațională nu există acțiune sau decizie care să se bazeze pe o singură cauză explicativă: există o duzină de cauze care dansează dezordonat, până se încing într-o singură mișcare. Pentru analist, o duzină de motive e o cifră bună, în niciun caz mai puțin de 7. Unele nu se vedeau ușor în cazul decidentului Hrușciiov, cum erau relațiile lui cu partidul, cu armata, cu membrii Politbiroului. Între cele ce le puteam număra, nu figura însă intenția declanșării unui conflict nuclear. Aceasta mă făcea mai încrezător că totul se va sfârși cu bine și lucrurile se vor liniști. Alți diplomați erau cuprinși de panică. Familiile lor părăseau New York-ul, considerate țintă privilegiată.

La ideile ce pot motiva un om se adaugă profilul lui psihologic. Avusesem ocazia să-l studiez pe Hrușciiov în neuitatele sale apariții la Adunarea Generală din 1960, cu mișcări neașteptate, interviuri date din balcoane, vizitarea lui Castro în hotelul din Harlem, unde acesta găsisse loc de găzduire, după ce voise să-și pună corturile de partizan în curtea ONU. Un om de o mare spontaneitate, iubind efectele, gustând uimirea și hazul audienței. Pentru mine, Hrușciiov era mai degrabă un personaj folcloric desprins din povestirile cu țărani șireți ale lui Gogol. Îl văzusem în carne și oase într-o întâmplare nerelatăă până acum. La recepția dată de Gheorghiu-Dej delegațiilor prietene, la Ambasada română, la care participau șefii de state ce veniseră la sesiune în grup, la inițiativa lui Hrușciiov, pe vasul Baltica, am avut sarcina protocolară simplă să-l însoțesc la ieșire. Pleca mai devreme ca alții, probabil la o seară de povești cu scriitorul Solohov, care-l inspira. Am străbătut după ieșirea din salon, unde se salutase cu gazdele, antreul și lungul coridor marmorean ce ducea la o poartă monumentală a clădirii de la East 92 Street, având în spate personalul însoțitor al său și al nostru. Când am deschis poarta, Hrușciiov s-a oprit uluit în prag. În clădirea de vizavi, la câțiva metri distanță, un cetățean american patriot, iritat de prezența comunistă din New York, ținea stindardul SUA în mâini în balconul său de la etajul 1, iar la vederea lui Hrușciiov a început să intoneze imnul *God bless America*. Reacția normală ar fi fost să-l ignore sau să urce în limuzina care tocmai fusese chemată pe străduța îngheșuită cu mașini și organe de pază. Hrușciiov, în schimb, l-a privit și, amuzat, a început să-l dirijeze ca un conducător de orchestră, îndelung. A fost rândul protestatorului să fie uluit. Scena s-a închis când Hrușciiov s-a urcat zâmbitor și amuzat în limuzină. Mi-am zis atunci: acest om iubește show-ul. În 1962, lucrând în aceeași clădire, imaginea lui mi-a revenit, ajutându-mă să înțeleg mecanismul

gândirii sale. Am refăcut concluzia, adăugând: acest om iubește show-ul, dar nu dorește *show-down*-ul (confruntarea). Era perfect în stare să inițieze o demonstrație de forță, dar era o demonstrație și nu un război mondial. Iubea gesturi spectaculare și surprinzătoare, dar nu și încăierarea. Cine l-ar fi văzut de aproape într-o situație ca cea a stindardului, cred că ar fi luat în considerare înalta posibilitate ca el să fie autorul unui show cu rachete, fără să vrea să le și utilizeze. Astfel, în cântărirea primejdiilor crizei, nu cădeam în panică și întrețineam speranța unei rezolvări. Mărturisesc că, în tabloul meu din ceea ce știam, era vorba doar de câteva rachete. Nu știu la ce concluzie aș fi ajuns dacă aș fi fost în posesia datelor de mai târziu. Acum, sunt cunoscute cifrele: planul ministrului sovietic Malinovski cuprindea nu mai puțin de 5 regimente de rachete (medii și intermediare) nucleare. Două regimente de rachete de croazieră și ele cu ogive nucleare, arme tactice de câte 2 kilotone, pe lângă alte forțe al căror total ar fi depășit 50.000 soldați sovietici. Dacă ar fi fost chiar demonstrație, era una uriașă. (Americanii au subestimat ei înșiși armamentul instalat sau pe cale de a fi montat. Arthur Schlesinger spune că la Conferința din 1992, la Havana, unde s-a discutat criza, Robert McNamara, fostul secretar al apărării în SUA în 1962, era să cadă de pe scaun când a auzit cifrele date de un fost general sovietic prezent la reuniune).

Mai urgent pentru mine decât evaluarea situației era discursul. Evenimentele se precipitau în Caraibe, dar și la ONU. România era membră a Consiliului de Securitate și trebuia să se pronunțe. În 22 octombrie seara, Kennedy și-a ținut discursul, iar a doua zi, Consiliul de Securitate, sesizat de SUA; URSS și Cuba, au început să dezbată situația. Problema mea cea mare era cum să prezentăm poziția oficială a României? Răspunsul normal pentru asemenea situații era: conform instrucțiunilor. Dar acestea lipseau, din cauza deplasării întregii conduceri care se putea pronunța: Gheorghiu-Dej, Maurer și Mănescu și a negăsirii nici unui factor de decizie în București care să-și ia răspunderea unei indicații. Reprezentantul nostru în Consiliu era ambasadorul la ONU, Mihail Hașeganu. Dar acesta, un personaj altminteri pitoresc, poreclit de colaboratori Mr. Daiquiri (un cocktail cu rom și suc de lămâie), pentru deseale frecventări ale barului din marele hall al delegaților (*the lounge*) părea tuturor depășit de o asemenea problemă. Motiv pentru care, îngrijorați de posibila lui prestație, centrala l-a înlocuit temporar cu șeful delegației la Adunarea Generală, ceea ce pune răspunderea pe umerii mei.

Primul reflex al reprezentantului unei țări socialiste din bloc sau lagăr, cum era numit fără nicio sensibilitate față de echivocul denumirii, la apariția unei probleme, era să consulte pe prietenul cel mare. Chiar la unele întrebări puse Ministerului se dădea, cifrat, indicația prețioasă: „adresăți-vă prietenilor“. Sau: „ce spun prietenii despre acest lucru, care e poziția lor“ sau „susțineți poziția prietenilor“.

În 1962, nu era niciun semn vizibil sau explicit pentru ca cineva din serviciul diplomatic românesc să pună la îndoială justetea unui asemenea procedeu. Nimic mai normal deci decât că ne consultăm cu prietenii. Ambasadorul sovietic era Zorin, un reprezentant tenace și stâncos al diplomației Moscovei, mult mai asemănător șefului său Gromiko, o adevărată stâncă imperturbabilă a unei politici începute în timpul celui de-al doilea război mondial, decât lui Dobrinin, ambasadorul

dorul sovietic la Washington, un om elastic, cultivat și afabil. Interlocutorii obișnuiți ai lui Zorin erau membrii familiei socialiste, ai lui Dobrinin personalitățile americane de vârf. Zorin a fost clar cu mine: nu există rachete, afirmația e o provocare americană la care nu putem ceda. Trebuie să fim solidari, să susținem teza justă și adevărată, să ne sfătuim continuu, ca singurele țări socialiste din Consiliu.

Întrebările reprezentanților socialiști aveau loc la Ambasada sovietică de pe Park Avenue. Când erau mai informale se țineau la Glenkov, o dacea sovietică în Long Island, unde erau invitate și familiile. Caracterul neobișnuit al reuniunilor grave a mutat sediul reuniunilor din salonul elegant și tapisat, într-o sală mică la etaj, complet albă, care avea pereți speciali antifonici. Ne înghesuim în jurul unei singure mese, și unii din adjuncții noștri rămăneau și în picioare. Ca întotdeauna, agenda consta în expunerea prietenului mare asupra situației, urmară de eventuale întrebări sau scurte declarații de solidaritate, din care nu lipsea ambasadorul bulgar Tarabanov, la acea dată prim-adjunct al ministrului. În timpul sesiunii, asistau și miniștrii veterani, ca Vaslav David (Cehoslovacia), sau mai noi, ca episcopul Janos Peter (Ungaria). Dar acum, în sfârșitul lui octombrie, majoritatea plecaseră după terminarea discursurilor generale.

Cererea expresă a lui Zorin era deci să spunem ca el: nu există rachete ofensive. Ezitarea mea provenea din îndoieli față de o atare afirmație: de unde s-ar fi născut problema dacă n-ar fi existat rachete? În deliberări îndelungate în ședințe de noapte la sediul său, delegația română a ajuns la următoarea soluție: nu vom aminti nimic de rachete. Nu vom spune că nu sunt. O dată ce nu știam și nu promisem instrucțiuni, nimic nu ne obliga să facem acest lucru. Vom vorbi despre blocadă. Ea era privită în Cartă drept act agresiv, motiv pentru care americanii vorbeau de carantină. Astfel discursul nostru s-a ocupat de încălcarea dreptului internațional prin instalarea unilaterală și neautorizată a unei blocade. Peste o zi-două, un lung articol în *New York Times* prezenta pe larg justificarea legală a carantinei, ceea ce dovedea sensibilitatea subiectului. Pe lângă frazele sale convenționale sau tactice și omisiunile elocvente, discursul exprima și o speranță ce o nutream sincer: aceea că „personalitățile de răspundere, oamenii politici vor apela la toate resursele calmului, înțelepciunii și stăpânirii de sine“.

În retrospectivă, nu pot să atribui decizia de a omite rachetele din discurs unei inspirații fericite sau a unei intuiții merituoase, deoarece găsesc explicații suficiente. Ele sunt bazate pe experiențe directe. La București, nu mai era prețuită imitarea necritică a prietenului mare. Una era consultarea și alta subordonarea servilă. Fostul deținător al postului ce-l ocupam, Eduard Mezincescu, fusese dezavuat tacit și apoi demis, din mai multe motive, între care figura și faptul că la sesiunea din 1960, unde Hrușcirov bătuse cu pantoful în bancă (vechi obicei parlamentar englez, după părerea lui Gromiko, care încerca să-l scuze), făcuse un punct de ordine sub președinția irlandezului Boland în Adunarea Generală, întărit prin lovituri cu pumnul în pupitrul oratorului, care dezafectaseră instalația microfonului. Hrușcirov l-a felicitat public într-o cuvântare după plecarea lui de la sesiune ca pe un discipol merituos, dar nu și autoritățile românești. Știam, de asemenea, din 1960, că Gheorghiu-Dej nu are o părere bună despre Hrușcirov.

În al treilea rând, noul ministru, Corneliu Mănescu, își alcătuia treptat o echipă din care lipseau cadrele vechi ale anilor '50 cu afiliație sovietică notorie. Formarea noilor diplomați era axată pe tradițiile școlii diplomatice românești, principiul „interesului național“ începuse să aibă circulație, iar „poziția României“ în afacerile internaționale era un subiect cercetat cu atenție.

*
* *

U Thant a fost pentru mine, în tot timpul crizei, personajul de referință. Timp de o săptămână l-am văzut zilnic, începând cu 22 octombrie seara, când îl întâlnisem la o recepție de unde se grăbea să ajungă la sediu pentru a asculta declarația lui Kennedy. Era un om amabil, zâmbitor, senin. După moartea în condiții misterioase, a lui Hammarskjöld în cursul vizitei sale în Congo, în 1961, mișcarea de nealinie ce se constituise la Bandung, în 1955, îl adusese în fruntea organizației. Primii secretari generali ai ONU fuseseră nordici europeni și venea rândul Asiei să ocupe această importantă poziție în sistemul internațional. Îl cunoșteam pe U Thant de când era ambasadorul Birmaniei la ONU, țară respectată în rândul neutrilor. După 1962, apropierea mea de el a fost și mai pronunțată. În decursul anilor '60, am luat dejunul în apartamentul său, unde mi-a arătat pe șemineu statuia lui Buddha, în fața căreia își petrecea zilnic meditația matinală între orele 6 și 7. Dar cel mai bine am putut să-l observ și să-l studiez în octombrie 1962.

Neliniștea lui era profundă și autentică. Spunea că n-a auzit o declarație mai gravă ca cea a lui Kennedy de la războiul mondial încoace, căci ea enunța fără echivoc decizia unei riposte care ar fi putut incendia globul. Ceea ce îl îngrijora era faptul că președintele Kennedy, după părerea lui, îl pune la zid pe oponent. U Thant era încă sub impresia plângerilor oficiale ale Cubei la Consiliul de Securitate și la Curtea de Justiție, toate fără urmări, în timp ce în SUA declarațiile anticubaneze se multiplicaseră. Era un cerc vicios: în timp ce Cuba, exasperată, denunța primejdia unui nou atac după „The Bay of Pigs“ și se vedea îndreptățită să se bazeze pe URSS, care îi trimitea armament și experți, SUA invoca aceste pregătiri ca acte ostile. În atitudinea lui U Thant se citea o înțelegere a situației disperate a Cubei ce se bucura de simpatie în lumea a treia. Dar rezervele sale față de răspunsul dur american la mișcarea lui Hrușciov nu-l scuteau pe acesta, în ochii lui U Thant, de vina unei mișcări de surpriză, cu efecte ce zguduiau lumea. Poziția lui U Thant nu putea fi decât echidistantă, neutră și obiectivă.

Examinarea calendarului activității Consiliului de Securitate din acele zile este edificatoare pentru rolul ONU în criză. După seara zilei de 22 octombrie (discursul lui Kennedy) au urmat 3 zile de ședințe: 23, 24, 25. Prima zi a fost consacrată declarațiilor ample ale URSS, SUA și Cubei, primele două prezentând proiecte de rezoluție. Mi-a rămas vie în minte ziua de 24, pentru că era ziua de maximă nedeterminare și de creștere a riscului, în mijlocul căreia era rostit discursul românesc, dar mai ales pentru o conversație mai puțin obișnuită.

Înainte de ședința de după masă, în sala Consiliului, mergând spre locul său, U Thant s-a oprit și mi-a spus că intenționează să facă un apel conducătorilor celor două puteri să oprească escaladarea primejdioasă a crizei, înghețând acțiunile în

curs: transporturi, instalații și carantină, și să acorde un răgaz de vreo 2-3 săptămâni pentru negocieri și căutarea unei soluții pașnice. „M-am frământat mult în ultimele zile și nopți“, a zis el, „întrebându-mă ce pot să fac și ce ar fi făcut Hammarskjold în locul meu. Mi-am zis că el ar fi considerat că ONU cuprinde și țări ce nu fac parte din acest joc de putere și că ele au dreptul la pace.“ I-am răspuns spontan și fără rezerve „e o inițiativă mai mult decât fericită, e necesară.“ Din completarea lui am înțeles că nu e vorba de o consultare de care să depindă decizia lui, cât de un test de opinie: „îmi pare bine că spui asta, fiindcă Tarabanov m-a sfătuit să nu lansez apelul: spune că e greșit să pui pe cel ce are dreptate (URSS) la un loc cu cel vinovat (SUA), iar Zorin e complet împotrivă.“ Consultarea esențială o făcuse deja U Thant cu țările neangajate, categorie nouă și nedefinită clar, cuprinzând 30-40 țări. În numele lor înțelegea U Thant să acționeze. Mai târziu, mi-a venit gândul că Hammarskjold ar fi acționat la fel ca U Thant, dar în numele organizației și nu al unui grup specific, oricât de important ar fi fost. Ziua de 24 octombrie era ziua Națiunilor Unite și, ca de obicei, a fost celebrată printr-un concert la sfârșitul zilei. Nu putea fi un contrast mai mare între reculegerea din sala mare și zbuciumul din Consiliul de Securitate. Mesajul păcii și coexistenței era adus în chip paradoxal de Orchestra Filarmonică din Leningrad. Cu toate acestea, Ceaikovski și Beethoven au făcut bine minților noastre fierbinți și au încurajat sămânța de speranță care apăruse în acea zi.

În ziua de 25 octombrie, zi de cumpănă, a avut loc mult mediatizatul discurs al lui Stevenson, cu proiectarea fotografiilor aeriene ale rachetelor și bazelor de lansare din Cuba. Înainte de a-l începe, a avut loc un tăios dialog în care Stevenson îl soma pe Zorin să răspundă prin „da“ sau „nu“ dacă sunt rachete sovietice în Cuba și în care acesta a replicat că nu este în fața unei instanțe americane, ca să fie apostrofat astfel. M-am întrebat cu groază în ce situație m-ar fi pus susținerea în discursul rostit cu o zi înainte, la 24 octombrie, a tezei lui Zorin. Dar această zi, cu o zi înainte de 25 octombrie, a adus și o înseninare, prin apariția la orizont a unei soluții: SUA (cu nuanțe) și URSS au anunțat răspunsurile favorabile ale șefilor lor de state la apelul lui U Thant. A fost momentul culminant al rolului ONU și al lui U Thant. După 3 zile de ședințe n-a urmat nimic. Stop cadru: ședințe amânate *sine die*. Restul lunii octombrie și toată luna noiembrie nicio reuniune. Membrii Consiliului s-au întâlnit neoficial, au avut convorbiri personale, au văzut pe cei mari, au pregătit noi rezoluții, au dezbătut soluții, dar niciun semn de convocare. În această perioadă am întâlnit mereu pe U Thant. El era de fapt secretar general interimar, dar candida pentru definitivarea pe post la alegerile ce cădeau în 1962. Ca membră a Consiliului de Securitate și a Biroului Adunării Generale, România s-a pronunțat de la început în favoarea lui și a votat pentru el, în ambele instanțe. Până la 30 octombrie, când și-a început vizita în Cuba, a fost încrezător în rolul pe care organizația avea să-l joace. Dar după aceea a fost martorul neputincios al scoaterii ei din joc. Niciun document sau înțelegere între SUA și URSS nu a fost prezentat, nici măcar de formă, la Consiliul de Securitate. Aceasta a fost doar o scenă tranzitorie, fapt plin de învățăminte.

Adlai Stevenson ajunsese ambasador al SUA la ONU, după ce Kennedy, care nu îl agreea, nu l-a vrut secretar de stat și i-a dat acest rol lui Dean Rusk. Avea

ținuta unui distins intelectual. Este trăsătura care l-a îndepărtat de președinția Statelor Unite, la care candidase din partea Partidului Democrat în 1952, pierzând cursa în favoarea lui Eisenhower. „E prea cultivat pentru noi“, îmi explicase un american, și deci nu e reprezentativ. Politețea sa corectă nu însemna că-și distanțează interlocutorul, fiindcă am constatat că purta discuții sincere și la amănunt. Se deosebea net de stilul de conversație ce domnea în *delegates lounge*, unde diplomații amestecau informațiile serioase cu supozițiile cele mai ciudate, iar la ora închiderii, în sălă nu rămâneau decât câteva pietricele. Nu era greu să vezi că este un om al soluțiilor pașnice. Am aflat că Stevenson l-a încurajat pe U Thant să inițieze apelul, iar mai târziu am aflat că n-a încetat o clipă să introducă în marele proces al deciziei de la Washington soluții pașnice ce ofereau un loc amplu organizației. În ședința din 25 octombrie arătase public doar fața intransigentă a poziției oficiale.

În afara măsurilor imediate de îndepărtare a surselor fizice de conflict, pluteau în aer soluții de lungă durată, cu implicarea ONU. Citez doar proiectul unei zone denuclearizate a Americii Latine, în cadrul căreia Cuba nu ar fi putut adăposti arme nucleare, proiect susținut de Brazilia, și altul al unui regim internațional special pentru Cuba, ca țară neutră și eventual demilitarizată.

Pentru înțelegerea soluției imediate și a rapidului acord schițat la 26 octombrie și apoi aplicat în teren la 28 octombrie, mă ghidam după o simplă analiză pe care o consider și azi valabilă. Din punct de vedere al dreptului internațional și al Cartei, Hrușcirov nu putea fi acuzat. În niciun text normativ nu se interzicea unei țări să instaleze în alte părți rachete, fie ele și nucleare (SUA tocmai făcuse acest lucru cu Jupiter în Anglia și Turcia), și nici ca o țară să le primească, invocând autoapărarea. Dar aceleași instanțe considerau ilegală instituirea unilaterală de către SUA a blocadei, interzisă expres ca un act agresiv. Când trecem însă la balanța strategică ce reglementa relațiile celor două puteri, URSS era în culpă. În lumina balanței, surprizele sunt delictе majore; ca ea să funcționeze, comportamentul fiecărei părți trebuie să fie previzibil. SUA avea dreptate să acuze URSS de încercarea unilaterală de a modifica în secret o balanță ce era obiectul unei elaborări minuțioase, bazată pe încredere reciprocă. Relațiile internaționale stăteau cu mult mai mult sub semnul balanței și menținerii ei, decât sub semnul unui drept internațional declarativ și inefficient.

Meritul lui Kennedy a constatat, în această lumină, în încrederea acordată posibilității balanței de a rezista la zguduire. La surpriza lui Hrușcirov, a oferit propria sa surpriză. Avea posibilitatea să-i spună lui Gromiko la 18 octombrie ce are de gând. Dar nu i s-a spus nimic, fiindcă a vrut să-i aplice și el o terapie de șoc. Înainte ca operațiunea de instalare a noului armament să se încheie, a instaurat, fără ezitare, blocada, care să împiedice aprovizionarea Cubei în continuare și terminarea instalării armamentului, cu un risc calculat. Continui, te opresc; le lași, le distrug. Era și greu să procedeze mai puțin energic, într-un moment în care militarii, (nu și șeful Pentagonului, Mc Namara) îi cereau intervenția imediată de distrugere a instalațiilor din Cuba, și când opoziția îl acuza în plină campanie a alegerilor pentru Congres (din noiembrie 1962) de lipsă de nerv în combaterea

dușmanului, după umilința invaziei ratate din 1961 sau după sfidarea de la Berlin începută în '60. Dar acest ultimatum al lui Kennedy a fost dus la îndeplinire în așa fel ca să se evite războiul prin accident, eroare, calcul greșit, primejdii, care îl obsedau. De fapt, ambele părți împărtășeau convingerea că fiecare vrea să evite războiul nuclear, în momentul în care fiecare lider a aflat că celălalt s-a speriat (astăzi putem plasa acest moment când Hrușcirov a citit conversația lui Dobrinin cu Robert Kennedy și când președintele Kennedy a citit scrisoarea lui Hrușcirov), deescaladarea conflictului a început să se producă. Nu e un joc de copii care vor să fie *scary*, ci filosofia esențială a balanței, înconjurată cu o linie roșie de siguranță, a cărei transgresiune este inadmisibilă.

Ceea ce s-a văzut în cursul derulării crizei și, mai ales, după apariția cărții fratelui lui Kennedy, Robert, unul din principalii săi sfătuitori, a fost grija președintelui de a „nu-l pune pe Hrușcirov la zid“, de a-i lăsa loc de întoarcere și de a reciproca orice semn de destindere printr-unul analog. Este interesant de notat că, în scurta istorie a blocadei, un vas petrolier numit „București“ a ajuns la linia fixată pentru carantină și a fost lăsat să treacă din ordinul lui Kennedy. Robert Kennedy face elogiul acestei trăsături în deciziile fratelui său. Inflexibilitatea de care se temea U Thant nu s-a produs. Au mai fost și alte elemente remarcabile ale unui proces de decizie căruia i se consacră azi tomuri întregi.

În vâltoarea evenimentelor direct sesizabile nu erau uitate relațiile SUA cu alte țări. Imediat după discursul lui Kennedy, trimișii săi se asigurau la Paris de aprobarea și solidaritatea lui De Gaulle, iar la Londra de a lui Macmillan. Grija sa de a menține solidaritatea latino-americană cu poziția SUA era prioritară. Mc Namara nu obosea să reamintească în echipa lui Kennedy necesitatea de a evita posibilele diviziuni în alianță. (Știm aceasta acum, din înregistrările discuțiilor din sala cabinetului prezidențial).

În timp ce Consiliul de Securitate șoma, între 25 și 28 octombrie, au fost elaborați între cele două puteri termenii generali ai unui acord și dificultățile măsuri de punere în practică a acestuia prin mesaje reciproce, transmise pentru siguranță, prin canale multiple. Credeam încă în rolul decisiv al ONU, pentru simplul fapt că primul semn al unei deescaladări fusese dat de Hrușcirov prin răspunsul către U Thant la 25 octombrie. Numai peste o zi, la 26 octombrie, el scrie direct lui Kennedy despre acceptul retragerii rachetelor, confirmat de scrisoarea din 27 octombrie în care, pe lângă cerința neinvadării Cubei, se mai adăugau condiții, ca retragerea rachetelor de rază intermediară din Turcia. Dar în aceste zile, vasele sovietice se apropiau îngrijorător de linia de demarcație a blocadei. Aici s-a văzut din nou rolul ONU. Americanii îl roagă pe U Thant să intervină pe lângă Hrușcirov să oprească vasele sovietice înainte de a ajunge la linia de interceptie, ceea ce Hrușcirov acceptă ca măsură pur temporară. Tot prin U Thant ajung la sovietici datele exacte ale acestei linii.

Aceste fapte dovedeau că partea americană a făcut apel, în faza critică a primei săptămâni, la resursele ONU, deși nu întreținea niciun entuziasm pentru o organizație în a cărei Adunare Generală nu dispunea de un vot majoritar sigur, după intrarea masivă a noilor state. Supărarea lui U Thant, repetată adesea, că rolul

ONU în criza rachetelor a fost ignorat sau distorsionat de către mass media și de către publicul larg, este întemeiată. Acest tratament s-a repercutat și în literatura politică dedicată crizei. Dar vina revine și birocrăției ONU, care neglija noile cerințe ale comunicării de masă. Dincolo de discreție era o nepricepere. De ce nu au apărut la ONU titluri uriașe: „Primul semn de destindere. Hrușciiov răspunde afirmativ lui U Thant“ sau „Lumea izbăvită de dezastrul nuclear“? Știrile dezescaladării crizei au făcut valuri abia după corespondența directă dintre cei doi mari. De fapt, Washingtonul a trăit clipe de încordare până în 28 octombrie; vasele sovietice înaintau, construcțiile bazelor din Cuba nu încetaseră. Abia în acea zi, oprirea vasului „Grozny“ înainte de linia de demarcație a blocadei și o nouă scrisoare a lui Hrușciiov încheie săptămâna agoniei: „Dacă provocatorii“, spunea el în scrisoare, „ar dezlănțui un război, nu ar scăpa de gravele consecințe ale unui asemenea război. Totuși suntem încrezători că rațiunea va triumfa“. Aceasta se putea citi astfel: să revenim deci la balanță și să o reparăm. În plus, „demontăm armele pe care le descrieți drept ofensive și rampele lor și le aducem înapoi în Uniunea Sovietică.“

Castro conducea Cuba de mai puțin de patru ani, în 1962. Deși în joc erau evenimente ce se petreceau pe solul insulei lor, căci acolo erau instalate rachetele ce intrau prin porturi cubaneze, în timpul crizei, cubanezii au ieșit treptat din lumina reflectoarelor concentrate pe ciocnirea sovieto-americană. Încercasem să înțeleg cu simpatie cultura și politica latino-americană, îndemnat de un mare scriitor columbian, German Arciniegas, refugiat politic în anii '50 la New York. El era autorul unei cărți remarcabile *Starea Americii Latine*, cuprinzând dramaticele experiențe ale latino-americanilor, total diferite de istoria europeană sau de cea nord americană.

Greșeala de a nu-i lua în calcul a fost scump plătită. Conducătorii cubanezi aparțineau unei alte logici, lucrau cu alte concepte, aveau alte viziuni decât mânăitorii balanței strategice. Erau revoluționari, care nu-și putuseră gusta din plin victoria. La mai puțin de un an după răsturnarea lui Batista, într-o vizită în SUA a lui Castro, care menținuse ipoteza unei conlucrări cu americanii la reconstrucția economică a Cubei, acesta spunea, referindu-se și la sovietici: abia am cucerit puterea, cum s-o cedăm altora? Și iată că în 1962, Cuba se afla din nou pe picior de război. Cunosând ceva mai târziu pe Che Guevarra la Geneva (1964) și apoi pe Castro, mi-am dat seama că, pentru ei, revoluția era totul. În 1959, au exclus în numele acestei revoluții, ce trebuia să fie un model pentru toate țările latino-americane, cooperarea cu SUA, iar în 1962 au zădărnicit toate formulele politice ce ar fi putut slăbi suveranitatea lor. Concesii în acest domeniu le-ar fi asigurat un viitor sigur și prosper, dar zelul revoluționar nu putea fi convertit în energii de bună stare, și viziunea unei Elveții a Caraibelor, a toleranței, deschiderii și neutralității nu avea nicio priză pentru ei. Când l-am văzut pe Castro, prin anii '70, pasionat de reforma agrară, de educație și de turism, m-am întrebat dacă morbul revoluției permanente nu venise de la Che Guevarra.

Contestarea cubaneză a acordurilor a fost vehementă. Castro a fost indignat să vadă propunerile, soluțiile, scrisorile zburând peste capul lui. Ceea ce începuse

cu o grijă pentru soarta Cubei, devenise un joc strategic între actorii principali. Nu numai că nu a luat parte la discuția neoficială a niciunei soluții de perspectivă pentru Cuba, care astfel s-au topit în neant, dar, printr-un simplu gest, a anulat rolul ulterior al ONU.

Lucrurile s-au întâmplat astfel: Secretarul General pleacă invitat la Havana pe 30 octombrie. Ia cu el vreo 20 de persoane, pe care U Thant le considera, cu anticipație, nucleul viitorului corp de inspectori ai ONU, însoțiți de pachete grele de aparatură și comunicații. Aplicarea acordului, retragerea de armament, încărcarea și transportul lui presupuneau un observator terț, care să confirme punerea lui în practică. Castro a fost indignat de această apariție. Ce-i cu aceștia? Ambasadorul cubanez, Mario Garcia-Inchaustegui, un bun și alert diplomat, a fost rechemat pentru că a admis o delegație atât de mare, ce venise pentru o operație de control pe care el nu o aprobase. U Thant a fost primit cu răceală. Propunerile sale au fost respinse.

Având deja semne despre starea de spirit a lui Castro, Hrușciiov a trimis la New York artilerie grea: Anastasi Mikoian, vicepreședinte al Guvernului Sovietic, și Vasili Kuznețov, șeful delegației de la negocierile de dezarmare de la Geneva, prim adjunct al lui Gromiko. Primul a participat la consfăturile grupului socialist de la New York, în drum spre Havana și la revenire. Examinam cu atenție această figură istorică, care de la revoluția sovietică rezistase tuturor schimbărilor de echipe, datorită, se spunea, inteligenței sale ieșite din comun. Știa că îl așteaptă o sarcină dificilă. Mikoian îl cunoștea pe Castro dintr-o vizită anterioară, prima a unui înalt reprezentant sovietic în Cuba. Am fost mișcat de marea probă de devotament pentru misiunea sa: soția lui murise în timpul absenței lui și el nu s-a înapoiat pentru funeralii, ci a rămas la datorie. Mikoian a stat mai mult decât își propusese în Cuba. La întoarcere a vizitat și pe Kennedy.

Venirea lui Kuznețov, care prin amabilitatea sa contrasta serios cu Zorin, aduce o atmosferă nouă, destinsă, în contactele de la New York. Îl cunoșteam de la Geneva și îi apreciam calitățile de măsură și tact. A abordat tema dificilă care îi era familiară de la dezarmare: controlul, cel mai serios obstacol în calea măsurilor de dezarmare. În cazul Cubei, controlul avea o țintă imediată: se retrag sau nu rachetele, și alta de termen lung: cum se va ști dacă nu rămân altele în Cuba sau dacă nu vor fi introduse din nou?

Desprind din această perioadă agitată în care lucrau maeștrii implementării acordurilor, discuția cu Kuznețov, din care am înțeles preocupările pentru scoaterea situației din impas.

Exista un text cuprinzând cele 5 revendicări ale lui Castro: încetarea blocadei, a acțiunilor subversive, a atacurilor pirateresti, a violării spațiului aerian și maritim și retragerea SUA din baza de la Guantanamo. Sovieticii au promis sprijin pentru aceste cereri și acum încercau să repare relațiile bilaterale cu Cuba, prin știri și comentarii asupra eforturilor întreprinse de ei în susținerea celor cinci puncte. Primele patru erau legitime și intrau sub eticheta asigurărilor pe care SUA intenționau, în principiu, să le dea; de Guantanamo nici nu putea fi vorba.

Criza continua să treneze. Faza ei de absorbție era mult mai lungă decât timpul cerut de realizarea acordului asupra măsurilor. Blocada a fost formal ridi-

cată la 3 noiembrie. La 2 noiembrie, U Thant începe consultarea individuală cu membrii Consiliului de Securitate, ca substitut pentru ședința care se îndepărtează ca Fata Morgana. La 2 noiembrie, la balul anual al presei, sunt așezat lângă Adlai Stevenson, iar conversația îmi întărește stima pentru el. Mi-a povestit întâlnirea cu Mikoian în ajun, care a durat 4 ore. El spunea că SUA „a acceptat inspecția de către Crucea Roșie propusă de URSS, dar văd că au respins-o cubanezii” (Zorin nega vehement că propunerea Crucii Roșii ar fi fost făcută de sovietici. La 11 noiembrie, Crucea Roșie a declinat și ea intenția de a efectua inspecția). În privința înțelegerii de bază „«luați rachetele, ridicăm blocada» – ne apropiem de sfârșit”, spunea Stevenson. Credea că sovieticii lucrează la desfăcerea bazelor și „par mai grăbiți chiar decât noi”. La capitolul „asigurări”, n-a utilizat termenul. Nu invadăm Cuba, am desființat bazele de antrenament împotriva ei și am arestat un vapor ce pornise din proprie inițiativă de la noi spre Cuba. Nu i-a plăcut discursul lui Mikoian la plecarea lui spre Cuba. Stevenson a mutat apoi discuția la Asia. „Ce-ar fi să discutăm în Consiliul de Securitate situația de la granița indo-chineză”? „Cu cine să discutăm”, am zis, „că tocmai ați respins din nou Republica Chineză de la ONU”? „Ce să facem cu ei, sunt agresivi, creează probleme și pe urmă avem un membru (Taiwanul) pe care nu-l putem alunga”, a spus Stevenson. Mikoian i-a vorbit de relațiile cu chinezii. „Românii ce poziție au”? (Interesul în SUA pentru această poziție a țării noastre avea să crească neîntrerupt timp de un deceniu și jumătate.) I-am spus să sunt bune, neafectate de niciuna din disputele în care sunt implicați chinezii și am insistat asupra motivelor pentru care România crede că ar fi spre binele tuturor ca, China să-și ocupe locul de drept la ONU. Spre surpriza mea, am aflat că Stevenson, ca tânăr reporter, vizitase România în anii ‘25 sau ‘26.

La 5 noiembrie, U Thant, care chema la el, pe rând, membrii Consiliului, ne spunea că partea cubaneză insistă să fie auzită la ONU. Raul Roa, ministrul de externe cere reuniunea Consiliului de Securitate. Cu greu, U Thant l-a făcut să-și amâne vizita. U Thant își rezuma bilanțul: „A cerut sovieticilor să suspende transportul rachetelor, și s-a realizat? Da. A cerut să suspende și construcțiile bazelor, și s-a făcut? Da. Mai mult decât atât, ele sunt demontate. A cerut americanilor anularea blocadei? Da, cu o condiție: să existe control. Ar fi o soluție prin Crucea Roșie. El îi roagă pe americani să nu insiste în privința controlului. Situația de fapt confirmă situația de drept dorită” îl așteaptă pe Mikoian, să vadă cum se descurcă el cu Castro, după ce U Thant i-a predat ștafeta. (Și Kuznețov spunea: „să vedem ce face Mikoian la Havana”). De fapt, U Thant nu-și revenea din sfidarea arătată de Castro, care l-a scos de fapt din joc, odată cu rolul posibil al ONU.

La 7 noiembrie: discuție nouă cu Kuznețov. Rachetele sunt încărcate, nouă vase au plecat, iar ei îi lasă pe americani să se apropie și să se convingă, prelatele de pe rachete fiind ridicate, l-a spus lui McCloy și Stevenson (John McCloy – consilierul președintelui pentru dezarmare, fusese trimis de Kennedy să-l ajute pe Stevenson) în întâlnirile din 5 și 6 noiembrie: „noi ne-am făcut datoria, acum e rândul vostru”. Complicații: dar unde sunt focoasele, că acelea nu se văd? În plus, ce e cu flota de avioane IL-28 dată de sovietici cubanezilor? Kuznețov: „nu sunt bune, nu sunt în uz, sunt vechi, în niciun caz ofensive”. (Când argumentul

nu a convins pe americani, a fost folosit să-i consoleze pe cubanezi: nu pierdeți nimic serios când le luăm înapoi). La cererile de control, sovieticii replică cu reciprocitatea. Vor fi inspecții și în Florida? Dar esența e: „s-a preîntâmpinat războiul și Cuba a fost salvată“, conchidea Kuznețov.

La mijlocul lunii noiembrie, un nou document destinat Consiliului de Securitate înlocuia în discuțiile care vărsau nisip dintr-o găleată în alta, cele 5 puncte cubaneze. Era un proiect cubanezo-sovietic, descriind soluția și desemnând obligațiile fiecărei părți: SUA - 7 obligații, URSS - 2, iar Cuba - 3. Ultimul articol cerea un plan concret lui U Thant de aplicare a acestui protocol de înțelegere. Concesie: dacă SUA nu vor protocol, să fie declarație. Stevenson: „un nu pe toată linia, textul reflectă poziția cubaneză, la care s-a răspuns deja“.

Toată această mișcare de propoziții și documente pe scena publică a ONU era un simulacru de negocieri. Cele reale se duceau și erau aproape de sfârșit pe scena confidențială a balanței de securitate, între SUA și URSS, cei doi mari protagoniști.

Mikoian revine din vizita în Cuba, ce durase mai mult de trei săptămâni, dezamăgit, dar nu și înfrânt. Dorește să spună șefilor delegațiilor socialiste, la 28 noiembrie, ce a făcut și „să reitereze relațiile bune între Hrușciiov și Castro“. La sosirea sa la Havana îl ajutase declarația de la plecarea din New York (cea care-l indispușese pe Stevenson; evident nu fusese adresată acestuia, ci cubanezilor). Era bine, ne-a spus el, că și Castro a vorbit înainte de sosirea lui, ca să evite acuzația că el e acolo pentru instrucțiuni. Discuțiile au fost dificile din cauza sensibilității excesive a cubanezilor și a împrejurărilor. Sunt tineri, lipsiți de experiență, se aprind repede. Mereu citează jignirea neacceptabilă a demnității lor naționale. Resentimentele cubaneze: de ce nu au fost anunțați înainte de 28 octombrie? De ce s-au luat deciziile fără a fi înștiințați? Asta ar mai merge, sunt treburi între sovietici și americani. Dar de ce au promis control pe teritoriu cubanez? Mikoian ar fi invocat, printre altele, lipsa de timp, derularea rapidă a evenimentelor și operații militare iminente. A povestit și scena când, în sfidarea poziției sale, Castro a dat ordin să se tragă în orice avion dușman. Mikoian i-ar fi spus „sunt negocieri, ar putea să aibă efecte grave; dacă nu poți contramanda ordinul, amână aplicarea lui“. Despre IL 28 vechi: „noi zicem că nu sunt ofensive, dar conform clasificării, sunt. Le lăsăm cubanezilor altele mai bune, precum și vase cu rachete obișnuite. Mai au și baterii antiaeriene“. Cubanezii se pare că au fost de acord. „Nu e adevărat că numai noi am făcut concesii“, a spus Mikoian. „Și americanii au făcut: au recunoscut retragerea fără control efectiv, nu au abordat vasele, au ridicat blocada fără îndeplinirea condițiilor inițiale“. Cu McCloy și Stevenson (primul impresionase mai bine pe Mikoian decât al doilea) s-a înțeles să se evite polemicile, deci fără dezbateri la Consiliul de Securitate, eventual doar consacrarea acordului acolo. Mikoian a spus că la întâlnirea cu Kennedy va aborda și chestiunea Berlinului și a RDG.

Am reflectat la cele spuse de Mikoian și mi s-a făcut lumină. Nu mai discutăm la ONU criza, nici în Consiliu, nici în variantele lui Zorin, în Adunarea Generală sau în Comitetul Politic, nu pentru că s-ar ivi polemici nedorite, nici pentru că tinerii pro Castro și anti Castro se pot încaiera, așa cum au făcut deja în galeria

sălii Consiliului. Nu ne mai întrunim pentru că nu vor exista documente, acte finale sau acorduri scrise. Această criză se termină prin înțelegeri verbale, prin acțiuni desfășurate conform unui cuvânt de onoare, în scris nu rămâne decât corespondența celor doi mari. Asta înseamnă că onoarea oponentilor, terfelită reciproc câteva zile la rând în declarații publice, nu mai este pusă la îndoială și că încrederea reciprocă a actorilor balanței strategice e reparată. Stabilitatea balanței nu e bazată pe nimic scris, ci pe un cuvânt dat, care face cât o garanție. Ca o dovadă a acestei situații stau concesiile americane privind controlul. Ele au fost mult mai mari decât a spus Mikoian. Numărarea rachetelor de pe punțile vaselor era de fapt neconcludentă, dar ca spectacol, era bună pentru ambele părți. Cum rămânea însă cu capetele nucleare, care nu se vedeau, nu se numărau, cum rămânea cu armele nucleare tactice, de zece ori mai numeroase decât rachetele de rază medie? În logica restabilită a Genevei și a balanței, a fost de ajuns angajamentul sovietic că le vor scoate și pe acestea, ceea ce s-a și întâmplat. Controlul respins de Castro pe teritoriul Cubei nu avea mare însemnătate, dar pentru americani era un splendid pretext de a evita angajamentele formale în privința asigurărilor cerute de Cuba. Declarațiile de acest gen nu erau dorite pe plan politic de Kennedy. Pe de altă parte, dacă ele nu erau deloc date, sovieticii nu puteau invoca niciun succes. Și aceștia însă s-au mulțumit cu un cuvânt dat al partenerilor lor de joc strategic: nu vom ataca Cuba.

S-ar fi părut că prin această întâlnire cu Mikoian, de la sfârșitul lui noiembrie, se încheia pentru mine criza cubaneză. Zilele următoare au fost ocupate de alegerea lui U Thant ca Secretar General, la propunerea formală a Ghanei, Egiptului (RAU), Chile, Irlanda, România și Venezuela. La 29 noiembrie, U Thant mi-a comunicat oficial că va veni în România în aprilie 1963, la invitația noastră, o vizită ce se va dovedi semnificativă pentru politica țării. Am vorbit, după alegere, în numele țărilor socialiste, la propunerea lui Zorin. Acesta era mai amabil decât în timpul discursului din octombrie. Aflând că merg la Washington, mi-a spus cu o zi înainte, să folosesc prilejul întâlnirii cu Dean Rusk pentru a insista pentru grăbirea acordurilor, astfel încât Consiliul de Securitate să se poată întruni. Nimic nu îl abătea de la ideea readucerii dosarului la ONU.

Într-adevăr, l-am întâlnit pe Secretarul de Stat ca invitat de onoare la Concertul dat de Rapsodia Română, la 8 decembrie, în „Constituțional Hall“ din Washington. Am stat alături în lojă împreună cu ministrul Petre Bălăceanu și am conversat înainte, după concert și în pauză. Dean Rusk mi-a apărut ca un personaj amabil și serios. E slăbiciunea mea pentru oamenii politici care ies din universități și nu din tranșeele de luptă militară sau ideologică. Undeva în conversație am citat și experiența mea din Consiliul de Securitate, dar am fost întâmpinat cu un zâmbet. „Treburile merg bine și criza e aproape închisă“, spunea el. Privirea lui era îndreptată spre viitor și mă bucuram să-l văd că face un gest favorabil relațiilor cu România, care era acum subiectul meu principal.

România intenționa să îmbunătățească legăturile cu SUA. Peste câteva luni, după criza rachetelor, se va face un pas important în această direcție. Iar criza cubaneză a influențat mult politica externă a României în restul deceniului.

Iată cum s-au întâmplat lucrurile: Delegația cu Gheorghiu Dej, Maurer și Mănescu și-a încheiat vizita cea mare în Asia pe 23 octombrie când, pe ruta întoarcerii, s-a oprit la Moscova. Primirea a fost cordială. O așteptau din partea Prezidiului sovietic: Brejnev, Kozlev, Kosâghin. Un incident conturbase starea de spirit a delegației în cursul călătoriei. Avionul sovietic cu care zbura trebuia să treacă peste China, iar autorizația de survol urma să fie cerută de autoritățile sovietice, care au comunicat avionului că e O.K. Dar pe drum au constatat că autoritățile chineze nu știau de zbor și nu aprobaseră niciun survol. Cui convenea ca delegația română să fie dată jos de partea chineză? Cele mai rele presupuneri treceau prin capul oaspeților români. Au uitat repede de ele, când au aflat că sunt în plină criză mondială. Ca oaspeți de onoare, la un spectacol la Teatrul Mare din Moscova, cu opera „Boris Godunov“, participau Hrușciiov, Mikoian, Poleanski, Grisin și cei de la întâmpinarea de pe aeroport. Cam tot Biroul Politic, s-ar zice. Hrușciiov, în memorii, vorbește pe larg despre decizia de a merge în formație impresionantă la operă, fără să indice ziua și faptul că prilejul îl oferea prezența românilor. „Voiam, spune el, ca lumea să creadă că nu e nimic grav dacă Hrușciiov merge la operă“. Ce muzical sezon, mi-am zis eu. În pauză, după ce au ieșit din loja în care au stat împreună, Hrușciiov s-a lansat în fața delegației române într-o diatribă războinică, influențată de tonul violent și intransigent în care condamnase acțiunea americană, în aceeași zi. Cred că fețele interlocutorilor români exprimau orice, în afară de aprobare. Mai târziu, premierul Maurer mi-a spus, într-o călătorie în care l-am însoțit, că după ce Hrușciiov se urcase pe caii cei mari, rămânând singur cu Gheorghiu Dej, i-a spus: „I-ai văzut și auzit; ăștia nu sunt în toate mințile; într-o zi vei citi în ziare că te afli în stare de război cu America“. În afara scopurilor mărturisite de Hrușciiov, privind seara de operă, mai era și interesul lui de a cunoaște reacția partenerilor români, întrucât, spre deosebire de americani, uitase să-și consulte aliații. Să fie oboseala călătoriei care îi face triști sau ceva nu le place? Delegația își arătase dezaprobarea în diferite moduri. Astfel, povestește Mănescu, Maurer îi vorbea lui Kosâghin despre acuzațiile aduse Moscovei de presa internațională: „Aceștia vă cred nebuni, doar nebuni să fi fost să fi făcut așa ceva...“ Când Kuznețov, în prima noastră întâlnire la New York, după sosirea lui de la Moscova, la 30 octombrie, mi-a spus că întâlnirea de la Moscova, între Hrușciiov și Gheorghiu-Dej, a fost un moment important, care a condus la luarea unei decizii profund chibzuite, m-am întrebat dacă face o afirmație convențională sau partea sovietică a înregistrat cu atenție rezervele românești, exprimate prin consternare, în ce ne privește, chiar dacă existau germenii unei politici mai independente față de Moscova. Cred că vizita la Moscova a fost momentul care a decis un curs politic nou pentru România, dificil, complicat, cu declarații explicite de independență în domeniul economic, cu voturi diferite la ONU în domeniul politic (1963) sau în strategia noii ordini economice (1964). În 1963, Gheorghiu-Dej comenta astfel experiența crizei în fața conducerii politice: „Sunt situații în care nu pot interveni, pentru că, intervenind, înseamnă un război mondial, un război pentru a apăra Cuba... Hrușciiov spune: «Uite, am mers la aventură!» Bine, poți merge la orice, dar la aventură nu poți merge, pentru că noi nu suntem aventurieri.“

Corneliu Mănescu mai amintește public că, după reîntoarcerea în țară, Gheorghiu Dej i-a dat instrucțiuni să-i scrie o scrisoare lui Rusk prin care să-i spună că România n-are niciun amestec în evenimente, este străină de instalarea rachetelor, de care nu fusese anunțată, n-avea arme nucleare pe teritoriul propriu și nu voia să fie amestecată în această afacere. Nu eram la București când s-a ivit ideea unei scrisori. Dar ea reprezenta o clară dezangajare, doi pași înapoi de la fidelitatea aliată. Ce se citește, nu este ce se aude, în politică. Așa că, în ziarele românești, la sosirea delegației, apărea Declarația de condamnare a acțiunilor imperialiste împotriva Cubei.

Adunarea Generală a ONU pe care o lăsam în urmă, deși umbrită de criza rachetelor, fusese remarcabilă. O perindare de oameni politici care făceau istorie ca Ben Bella al Algeriei, Sekou Toure al Guineei, Krishna Menon din India, Mongi Slim din Tunisia, Spaak din Belgia și Kreisky din Austria, Fawzi al Egiptului. Colaborasem bine și amical cu colegii din Consiliul de Securitate, care erau, ca și noi, membri permanenți: Boland (Irlanda), Quason Sackey și cei doi Dadzie (Ghana), Mahmoud Riad și El Zayyat (RAU), Sosa Rodriguez și Zuloaga (Venezuela), Schweitzer (Chile). Pe atunci, Consiliul de Securitate număra 11 membri. La Adunarea Generală prezidasem ședința din 28 septembrie și rostisem intervenția generală a delegației române la 3 octombrie. Ea a atras atenția presei americane, începând cu *New York Times*, pentru ideea primirii concomitente a celor două state germane la ONU, neformulată explicit până atunci. Fusese citată și propunerea română mai veche de denuclearizare a Balcanilor care, în contextul inițiativelor recente latino-americane, avea un sens mai proaspăt. Inițiativa română privind tineretul, condusă în „Comisia a treia” de Dina Cocea, fusese adoptată cu brio. Delegația română cuprindea juriști de seamă, ca profesorul Traian Ionașcu, pe eminentul diplomat Corneliu Bogdan, mulți diplomați tineri, care aveau deja în geantă bastonul de ambasador, funcție în care vor excela în deceniile următoare: Ion Datcu, Nicolae Ecobescu, Constantin Ene, Virgil Constantinescu, Dumitru Ceaușu. Adunarea a creat baza acordului privind încetarea experiențelor cu arme nucleare și a deschis un program larg Comitetului de Dezarmare de la Geneva, oferindu-i o bază consensuală remarcabilă, într-o adevărată euforie post-criză a coexistenței.

În timpul crizei rachetelor, împărțeam personajele în două categorii: oamenii Cartei și ai documentelor, oamenii balanței și ai procedurilor subiacente. Primii erau încordați și uneori dramatici. Ceilalți erau tăcuți și optimiști, în prima categorie intrau U Thant, Stevenson și aproape toți ambasadorii de la New York. În a doua, Kuznețov, McCoy și aproape toți ambasadorii de la Geneva. Zorin puneă o problemă de clasificare, pentru că împreună cu McCoy elaborase, când era adjunct de ministru la Moscova, o declarație de dezarmare ce apoi le-a purtat numele. Dar până la urmă aceasta se situa tot printre documentele discutate într-o sală cu fresce; în timp ce balanța era examinată într-un loc virtual, secret și greu accesibil, ca delicatele pendule ce înregistrau exploziile nucleare în subsolurile universității de la Uppsala.

După criză, cei din prima categorie erau triști, dezamăgiți și gravi, iar cei din a doua senini și relaxați.

Într-o scrisoare trimisă lui U Thant prin ianuarie 1963, ce sună ca un *faire-part postum*, Stevenson și Kuznețov exprimă consolator, în numele guvernelor lor, aprecierea pentru eforturile sale în „asistarea” acestor guverne de a îndepărta o primejdie serioasă la adresa păcii. Ei „nu cred că mai e necesar ca subiectul să ocupe atenția Consiliului de Securitate, date fiind gradul de înțelegere atins între ei în rezolvarea crizei și dimensiunea progresului în aplicarea înțelegerii”. Mai mult decât atât: „acțiunile luate vor conduce spre ajustarea altor diferende între ele.”

La începutul anului, fiind din nou la negocierile de dezarmare de la Geneva, am constatat că referirile la criza cubaneză erau aproape inexistente. Care criză? Trecea drept un accident de parcurs, care a zguduit mecanismul balanței, fără să o dărâme. Politicienii, la fel, nu o mai citau. Se lucra serios la destindere și coexistență pașnică. Teoreticienii însă și-au dat seama ce caz plin de învățăminte au la îndemână și au început să studieze ceea ce spărtura momentană permisesse să se vadă în subsolurile sistemului internațional. Dar cum să prinzi într-un model teoretic de teoria deciziei faptul că președintele Kennedy fusese impresionat, cu puțin timp înainte de criză, de lectura cărții Barbarei Tuchman, „Tunurile din August”, în care autoarea descrie împrejurările de confuzie, eroare și prostie care au dus la începerea primului război mondial? „Nu voi urma nicio cale care să dea cuiva ocazia să scrie o carte comparabilă cu aceasta și care s-ar chema „Rachetele din Octombrie”, îi spusese președintele fratelui său, Robert. Altă problemă a teoreticienilor era să țină seama de intensă disparitate a puterii, mai întâi între țări unde câteva dispuneau de soarta lumii și apoi între persoane, câteva având o autoritate uriașă în luarea deciziilor. Criza a arătat că, atât Kennedy, cât și Hrușciiov, dețineau mai multă putere decât avusese Cezar în culmea gloriei sale. Din fericire, spre deosebire de Cezar, care trecuse Rubiconul zicând „zarurile sunt aruncate”, cei doi s-au oprit la timp din jocul de hazard și au trecut la mișcări raționale de șah. Din nou, teoria jocurilor, managementul crizelor, teoria deciziei, bipolarismul, neangajații care voiau să așeze sistemul internațional pe trei picioare, toate temele au fost reluate cu energie.

Până astăzi, criza a rămas un caz revelator, punct de referință. Bilanțul ei nu e de neglijat. Pentru americani, victoria fermității, iar criza berlineză absorbită. Pentru sovietici: Cuba nu va fi atacată, conform angajamentului neoficializat, dar va trăi sub embargo. Castro va rămâne liderul ei, după ce toți ceilalți vor dispărea. Kennedy va fi asasinat peste un an, iar Hrușciiov, debarcat peste doi. Ambii în împrejurări legate implicit sau explicit de problema rachetelor.

ONU și-a văzut de treaba ei, cu sârg, în toate subiectele pe care cei doi mari nu le găseau controversate, a urmărit cu relativă indiferență cazurile în care competiția celor doi era deschisă, pentru cucerirea de poziții în lumea a treia și a fost temporar vocală în situațiile în care fiecare dintre ei făcea ordine în propria sferă, conform regulilor tacite ale balanței. Aceasta a funcționat bine peste patru decenii și al treilea război mondial nu a avut loc.

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

- Security Council, Meeting 1022-1025; Draft resolutions: S/ 5182 (USA), S 5187 (USSR), S(5191) (Ghana, UAR). UN Yearbook, U.N., New York, 1962, Arhiva MAE.
- Ziarul *Scinteia*, Sept.-Dec., 1962.
- Pachter, Henry Maximilian, *Collision Course: The Cuban Missile Crisis and Coexistence*, Praeger, New York, 1963.
- Schlesinger, Arthur, Jr., *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House*, Mayflower-Dell, London, 1965.
- Kennedy, Robert E., *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, McCall, 1968, with a new Foreword by Arthur Schlesinger. Jr., Norton Co., New York, 1999.
- Khrushchev Remembers*, Little Brown&Co., Boston-Toronto, 1970, UThant, View from the UN, Doubleday, N.Y., 1977.
- Fursenko, Aleksandr, Naftali, Timothy, „One hell of a gamble“, *The Secret History of the Cuban Missile Crisis*, Norton Co, NY, 1977.
- Ball, George W., *The Past Has Another Pattern. Memoirs*, W.W. Norton and Co., NY, 1982.
- Delmas, Claude, *Crises a Cuba*, Ed. Complexe, Paris, 1983.
- The Kennedy Tapes. Inside the White House During the Cuban Missile Crisis*, May, Ernest R, Philip D. Zelikow (eds), Harvard University Press, 1997.
- Allison, Graham, Zelikow, Philip D., *Essence of Decision*, Second Ed., Longman, NY, 1999.
- Betea, Lavinia, *Convorbiri neaterminate: Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Polirom, Iași, 2001.
- Otu, Petre, „Misterul întâlnirii Corneliu Mănescu - Dean Rusk“, în *Magazin Istoric*, 11(428), Nov. 2002.